

HOOFSTUK 2

DIE POLLYSTRAATSENTRUM : BEGINPUNT VAN DIE NUWE BANTOEKUNS

Vir die Bantoe het kontak met die Westerse beskawing groot veranderinge meegebring op maatskaplike, nywerheids- en baie ander gebiede. Sosiale standaarde, politieke ideale en ook estetiese konsepte is deur die Bantoe van die blankes oorgeneem. Die kultuur van die Bantoe is nog steeds in 'n tydperk van verandering. Ook op die gebied van die kuns is Westerse kunsuitinge in 'n mindere of meerdere mate deur die stedelike Bantoe aangeneem.¹ Tradisionele vorme van kuns word nog aangetref², maar daarnaas ook alle tussenvorme vanaf stamkuns tot blote kopieerkuns tot verfynde Westerse stylaannames.³ Die gevaar bestaan egter dat die Bantoe se tradisionele vorm van kuns- en kultuuruitdrukking deur die oornam van Westerse kunsuitinge heeltemal verswelg sal word. Juis omdat die verstedeliking van die Bantoe so 'n nadelige gevolg op die tradisionele kunsbedryf gehad het, is die Pollystraatsentrum in Johannesburg gestig as 'n eksperiment om die tradisionele kwaliteite in die kuns van die stedelike Bantoe te behou en te bevorder.⁴

GESKIEDKUNDIGE OORSIG VAN DIE POLLYSTRAATSENTRUM

Die Pollystraatsentrum is in 1948 by no. 3 Pollystraat, in Johannesburg gestig. Die Sentrum het geressorteer onder die Johannesburgse Munisipaliteit se komitee vir Nie-Blanke Volwasse Opvoeding en is gesubsidieer deur die toenmalige Unie-Onderwys Departement. Sodoende is finansiële probleme opgelos. Voorsiening is gemaak vir algemene opvoeding en ontspanning en vir die beskerming en bevordering van die stedelike Bantoe se kunstalent. Aanvanklik is sterk

1. Dit was wel nie altyd die gunstige aspekte van Westerse kuns waarmee die Bantoes kennis gemaak het nie. Omdat hulle nie opleidings- en ander bekendstellingsgeleenthede gehad het nie, was die soetsappig-realistiese styl van tydskrif-illustrasies e. d. m. dikwels die enigste kunsvorm waarmee hulle in aanraking gekom het, met die gevolglike nadelige invloed op hul eie kunswaardering en -produksie.

2. Die term "tradisioneel" dui op die algemene kunsbeoefening van die eertydse Bantoe stamsamelewing in Suid-Afrika. Hierby word betrek kunsvorme soos die versiering van gebruiksvoorwerpe en hutmure, kralewerk, die houtsneewerk van kopstutte, dierefiguurtjies ens. In teenstelling hiermee sien definisie van "klasieke Afrika-kuns", hfst. 1, vtn. 1, p. 1.

3. Kunsbeoefening by die Bantoe vandag kan nóg by die uitsluitlike beoefening van stamkuns, nóg by 'n totale aanname van Westerse kuns gesoek word. Die invloed van beide hierdie kunsvorme moet erken word, en die eerlike uitdrukkingswyse tussen die twee pole gesoek word.

4. Hierdie was die oorspronklike doelstelling maar daar is gou besef dat die verstedelike Bantoe weinig of geen tradisionele vorme van kuns meer beoefen het nie. Sien verder hfst. 2, p. 9.

klem gelê op die algemene onderwysaspek. Gideon Uys⁵ was aan die hoof van die Pollystraatsentrum van 1948 tot 1951. Mev. Eleanor Lorimer⁶ was hoof van die kuns en kunsvlyf afdeling met Laurence Scully en Fred Schimmel⁷ as assistente. Gedurende hierdie jare het Ezekiel Segole, een van die leerlinge van die Sentrum, 'n openbare opdrag ontvang, nl. om muurpanele te skilder vir die Bantoe-eetsale van die President Brand-myn, O.V.S. As gevolg hiervan het Bantoe-kuns meer onder die aandag van nywerheids- en ander beskermhare gekom. Die personeel van die Pollystraatsentrum het baie verwissel. Cecil Skotnes het in 1951 by die Johannesburgse Munisipaliteit in diens getree en het in 1952 hoof van die Pollystraatsentrum geword. In dié jaar was daar min studente oor maar Skotnes het van toe af die Sentrum begin ontwikkel. Kuns- en musiekonder- rig het meer en meer voorrang geniet en Pollystraat het begin floreer. Waar die kunsstudente aanvanklik veelal aan hulself oorgelaat is, is daar vanaf 1953 'n meer definitiewe opleidingsprogram gevolg.

In 1953 het Sydney Kumalo⁸ en Ephraim Ngatane by die Sentrum aangesluit, en in 1954 John Hlatswayo van Rhodesië en Tosby Keipedele die pottebakker.⁹ Gedurende 1955 het Lucas Sithole en Morningstar redelik gereëld klasse by Pollystraat bygewoon. Louis Maqhubela het in 1957 en Ezrom Legae in 1959 by die groep aangesluit. Gedurige verwisselings het plaasgevind en die kunstenaars het meer hul eie gang begin gaan. Gedurende 1965 het Dumile en Andrew Motjuadi ook enkele klasse by die Sentrum bygewoon.

Reeds in 1954 het die Pollystraatsentrum sy eerste groepsuitstalling by die Helen de Leeuw-galery in Johannesburg gehad. Daarna het verskeie verdere uitstallings gevolg.¹⁰ In 1958 is die Sentrum van Pollystraat na Eloffstraat-uitbreiding verskuif, en die naam is verander na Jubilee Sosiale Sentrum.

Gedurende die vroeë sestigerjare het leerlinge van die Sentrum onder

5. . Gideon Uys was voorsitter van die Johannesburgse Munisipaliteit se komitee vir Nie-Blanke Volwasse Opvoeding.

6. Mev. Lorimer, tans kuratrise van die Koning George VI Kunsmuseum in Port Elizabeth was destyds assistent by die Johannesburgse Kunsmuseum.

7. Beide Scully en Schimmel is vandag professionele Suid-Afrikaanse kunstenaars.

8. Kumalo en die ander kunstenaars word hier in kronologiese volgorde genoem net m.b.t. die geskiedkundige oorsig van die Pollystraatsentrum. 'n Meer volledige bespreking volg in hfst. 4 en 5., (sien ook hfst. 1, p. 4).

9. Hierdie persone het almal net deelyds klasse bygewoon. Kumalo is eers in 1957 as voltydse assistent aangestel, sien hfst. 3, p. 12. Die belangrike kerkopdragte is later uitgevoer. (Kroonstad 1957, Orlando 1958 en Welkom 1961).

10. Benewens die kunsafdeling het die Pollystraatsentrum ook 'n groot musiekafdeling gehad. Die Messias is uitgevoer en in 1952-3 het Cecil Skotnes met 'n musiekgeselskap deur Rhodesië getoer.

die aandag van kommersiële kunsagente en handelaars gekom. Hulle het by hierdie agente begin uitstal en sodoende onder die publiek se aandag gekom. Enkele van die leerlinge het later voltydse professionele kunstenaars geword en waar die kuns voorheen 'n afleiding en ontspanningsbedryf was, het dit nou hul bron van inkomste en hele leefwyse geword.¹¹

Belangstelling in kuns het onder die Bantoes begin toeneem en kunsskole is in die Bantoe woonbuurtes gestig, soos die Zenzele kunsprojek in Soweto waar die senior studente van die Jubilee Sentrum weer op hul beurt studente op semi-professionele basis onderrig. In 1965 het reeds drie van hierdie sentra bestaan.

Cecil Skotnes was hoof van die kunsafdeling van die Jubilee Sentrum tot in 1965. Kumalo was aan die Sentrum verbonde tot 1964, toe hy hom voltyds op beeldhoukuns toegespits het. Ezrom Legae is tans¹² instrukteur aan die Sentrum. Die Jubilee Sentrum is egter nie meer die middelpunt van Johannesburg se Bantoe kunstewêreld nie. Die kunstenaars werk nou in toenemende mate selfstandig en waar 'n persoon moontlik deur die Sentrum tot kunsbeoefening gestimuleer kan word, sal hy gouer tot selfstandigheid ontwikkel en nie lid van 'n spesifieke groep bly nie. Die Jubilee Sentrum is nou meer op ontspannings- en gemeenskapsdienste ingestel en dit wil voorkom of die gemeenskaplike kunsbeoefening van die jare 1955 tot 1965 'n fase was in die ontwikkeling van Suid-Afrikaanse Bantoe kuns wat nou ook tot die verlede behoort.

'n Moontlike toekomstige ontwikkeling vanuit die Pollystraat stadium kan lê in die rigting van meer onafhanklike kunsskole in die verskillende Bantoe woonbuurtes waardeur 'n groter kring potensiële kunstenaars betrek kan word.

METODES VAN KUNSONDERRIG AAN DIE POLLYSTRAATSENTRUM

Die Pollystraatsentrum was nie 'n akademiese kunsskool waar dosente voorlesings aan leerlinge gegee het nie. Instruksie is onnodig geag aangesien gevoel is dat die studente van Pollystraat moes toegelaat word om hulle tradisionele kunsuitdrukking te ontwikkel. Hulle is beskerm teen invloede van buite en daar is gevoel dat hulle eie kunsvorme net bederf sou word deur spesifieke onderwysing. Daar is egter gou besef dat weinig van die voornemende studente enige eie, spesifiek Bantoe-tradisie as fondament gehad het om op te bou. Gevolglik is die benadering vanaf 1953 verander en het die klem meer op definitiewe onderrig geval. Hierdie instruksie was egter nie besonder for-

11. Die vroeëre houding onder die Bantoes dat kunswerke, losstaande van gebruiksvoorwerpe, 'n luukse is, het begin verander, veral a.g.v. Kumalo e. a. se sukses en professionele kunsbeoefening het status verkry.

12. 1968.

meel van aard nie¹³, aangesien die studente nie 'n akademiese kuns kennis gehad het om op te bou nie. Die tegniese opleiding het ooreengestem met dié in gewone kunsskole aangesien die materiale wat hulle hanteer het dieselfde was as wat in meeste kunsskole gebruik word. Verder was die onderrig veral daarop toegespits om die studente terug te lei na hul tradisionele kunsverlede.¹⁴ 'n Waardebesef van en waardering vir hul eie kultuur moes by die Bantoes wakker gemaak word. Hulle moes tot die besef gebring word dat hul tradisie die basis vir hulle eie kunsuitinge is en nie verwerp moet word nie.¹⁵ Hulle moes ook bewus gemaak word van die belangrike rol wat die kuns van Afrika gespeel het in die ontwikkeling van moderne Westerse kuns. Die posisie van die blanke leier hier was baie belangrik en dit is daarom gelukkig dat juis Cecil Skotnes in die beginjare aan die hoof van die Sentrum gestaan het. Skotnes self het 'n besondere voorliefde en aanvoeling vir die kuns en tradisies van Afrika. Sy eie kunswerke weerspieël die soeke na dít wat eie is aan Afrika: "They are African in the way a euphoria is African, in the way a donga expresses the ribs of the landscape, in the way a Zulu will hold his cluster of fighting sticks."¹⁶

Met die tweërlei doel van tegniek en tradisie het Skotnes nogtans nie 'n vaste stel reëls van onderwysing neergelê nie, maar steeds sy metodes na gelang van verdere ondervinding aangepas by sy studente. Die onderrig was veral op die hantering van konkrete voorwerpe gerig. Deur waarneming en hantering van kleipotte, kamme, kralewerk, nekstutte en allerlei ander gebruiksvoorwerpe word kontak met die tradisionele kunsvorme bekom. Die kunstenaar se estetiese gevoel het die vorme van die voorwerpe en versierings verwerk tot 'n eie uitdrukkingswyse¹⁷ en Skotnes het as medehelper, eerder as formele leermeester, die Bantoes gelei om hierdie eie uitdrukkingswyse self te vind.

13. Die Pollystraatsentrum is trouens gekenmerk deur 'n besonder informele atmosfeer. Musikante van die lokale jazz-orkeste het gereeld daar geoefen en deur hul musiek 'n stimulerende agtergrond vir die visuele kunste geskep. Die stemming in die kunsklasse was ook ontspanne en informeel. Gedurende die winter is daar 'n groot vuur in 'n drom gemaak, met die tekenborde daaromheen opgestel. Die studente het beurtelings geteken en dan weer gehardloop om warm te word. Vroeg bedags reeds het hulle begin sop maak en Skotnes wonder soms of die kunstenaars meer om die sop as om die kuns gekom het!

14. Meeste van die studente was stedelinge en het weinig kennis van hul tradisionele kultuur- en kunsbesit gehad. Spesifieke leiding in hierdie verband was dus noodsaaklik, sien ook hfst. 3, vtn. 24, p. 15.

15. Min van die leerlinge het hierdie tradisionele kwaliteit in hul werk assimileer, ook omdat hulle self geneig was om die tradisionele kunsvorme as minderwaardig tot die Westerse te beskou. (Vgl. egter vtn. 17 hieronder).

16. "Portrait of the Artist : Cecil Skotnes", Artlook 2 (3) : 21, Feb. 1968.

17. Die geslaagde verwerking van tradisionele kunsvorme tot 'n eie uitdrukkingswyse blyk wel uit Sydney Kumalo se Kroonstad-plafonpaneel (hfst. 3 en afbs. 13-33).

Die Pollystraatsentrum het 'n belangrike geleentheid gebied vir die ontwikkeling van Suid-Afrikaanse Bantoekuns.¹⁸ 'n Klein groepie begaafde en belangstellende leerlinge het onder 'n besonder simpatieke en bekwame leermeester gestaan, en met die nodige geld¹⁹ en materiale byderhand, het uit hierdie omstandighede 'n belangrike groep Bantoekunstenars na vore getree.

18. Die stimulus van die kerkopdragte, (hfst. 3), was veral ook 'n belangrike faktor in die ontwikkeling en selfstandigwording van die Bantoekunstenars.

19. Subsidie van die Unie-Onderwys Departement, sien hfst. 2, p. 6. Skotnes noem as 'n verdere rede vir die sukses van die Pollystraatsentrum dat die Johannesburgse Munisipaliteit geen vaste reëls of leerplan aan hom voorgeskryf het nie, maar dat hy vryheid gegun is met die onderrig van die studente.